

אז לא יאמרו בגויים כי חיים אנו על השבון אחרים למצוץ את דמם וזיעתם

קדחת וסכסוכים עם ערביי הארץ. כמו כן שררה מתיחות בינם לבין חברי היישוב הישן שהאשימום שאינם שומרי מצוות כהלכה. המצב הוחמר בראשית 1889, כשעמדה לחול שנת השמיטה הראשונה. רבני היישוב הישן טענו שיש להפסיק לעבד את האדמה במשך שנת השמיטה כמצווה בתורה, אך האיכרים חששו שאם יעשו כך כל עמלם עד אז יירד לטמיון והמפעל הציוני יתמוטט.

הרב מוהליבר הבין זאת. גדולתו כפוסק הלכה התבטאה כשהיה בין יוזמי היתר העבודה בשמיטה שקבע כי אפשר למכור את האדמות למשך שנה לנוכרי והנוכרי ימשיך לעבדן, שהרי חובת השמיטה מוטלת רק על יהודים. מוהליבר גם חתם על ההיתר כי ראה בו פיקוח נפש של העם, שחור אחרי אלפי שנות תלות לחיים עצמאיים בארץ שהובטחה לאבותיו.

רוב המושבות פעלו על-פי ההיתר, אך דווקא איכרי מזכרת בתיה, שאותם בחר אהרן אהרן התנגדו והפסיקו לעבד את האדמה בשנת השמיטה. רבני ירושלים חיזקו אותם והם המשיכו להתעקש. מוהליבר ניסה שוב ושוב להשפיע עליהם שיקבלו את ההיתר אך ללא הצלחה, והברון האשים אותם בעצלנות ואותו בהפרת אמונים: "אני כותב לרב מוהליבר, מה עושה הרב הזה? אפילו מלה אחת אינו משיב לי... האם הרב שמואל עושה משהו בזמן הזה? כלום! הוא האשם בכל, כי לפי בקשתו עשיתי את הכל. הוא לא אומר כלום" (עמ' 11, מתוך "המעייין", כרך ל"ג, גליון ב' טבת תשנ"ג, אחד ממקורות הספר).

מוהליבר לא אמר כלום כי לא רצה להיטלים את המחלוקת ולגרור אותה לגבהים חרשים. הוא ידע שאם ישיב יחריף כעסו של הברון על תושבי מזכרת בתיה והכעס הזה עלול להמיט אסון על היישוב כולו. מוהליבר חשב על עצמו אלא על גורל המושבות. פרשת היתר השמיטה היא אחת הסיבות שדמותו טושטשה והודחקה, אך לא היחידה. תוך כדי קריאת הספר שאלתי מדוע דמותו אינה די ידועה בציבור בארץ, למי רות שקיים יישוב אחד על-שמו, הקיבוץ "גן שמואל". אברהם מוניץ, שערך את הספר "ברית האהבה והשלום", הסביר שאחת הסיבות היא שרוב כתביו של מוהליבר אבדו ולכן נדחק לצד לעומת דמותו של הרב קוק. הפ"רופ" יוסי גולדשטיין, חוקר "חיבת ציון" שכ"תב מספר ספרים על התנועה, אמר שבגורל הרב מוהליבר קיים פרדוקס, רוב המצטרפים ל"חיבת ציון" היו דתיים-אורתודוקסים וע"ש זאת בשל השפעתו של הרב, אך בהנהגת התנועה עלו המשכילים החילוניים פינסקר וליליינבלום, ולא מוהליבר, למרות פעילותו הציונית, המשמעותית והמהפכנית.

הרצל כינה את מוהליבר "הציוני המדי"ני הראשון" ו"הלב שממנו הוזרם זרם החיים לתנועה הציונית". הרצל אף פנה אליו לפי עול אצל ראשי קהילות לרכוש מניות להקמת "בנק אוצר ההתיישבות" שמטרתו לסייע למושבות הראשונות. מוהליבר עשה זאת והכרוז שהוציא נחשב לצוואתו הרוחנית: "עבודה רבה לפנינו, עלינו לעבוד ולעבוד בלי לאות ובלי הרף, עלינו לעבוד שכם אחד בלי פירור, באהבה גמורה ובחירות שלמה". הספר "ברית האהבה והשלום" ראה אור לפי נ"י כחודשיים, לקראת שנת המאתיים להולדתו של הרב שמואל מוהליבר (ניסן 1824), וחשבת שכתביו "על ציונות, חינוך מחשבה ומעשה" רלוונטיים גם כיום.

הרב שמואל מוהליבר

ללמד את בנינו אומנות... הלא חז"ל אמרו 'גדול הנהגה מיגיע כפיו יותר מירא שמים' (עמ' 171).

דרישה זו לא היתה מובנת מאליה ולכן חזר עליה שוב ושוב והביא נימוקים נוספים: "כי כאשר יהיה בנו חלק גדול של עובדי אדמה, אז לא יאמרו בגויים כי חיים אנו על חשבון אחרים למצוץ את דמם וזיעתם" (עמ' 311). רעיון עבודת האדמה היה חשוב למוהליבר מנעוריו. הוא גדל בחווה כפרית וגם לאחר שהוסמך לרב התפרנס מעסק של פשתן ולא עשה את הרבנות קרדום לחפור בו. הרב נכבש לרעיון יישוב הארץ ב-1875, במלאות תשעים שנה למשה מונטיפיורי, ומאז היה רעיון זה למרכז חייו. תחילה נפגש עם הברון רוטשילד בפאריס, ומאחר שידע כי רבים הפוניו בענייני כספים הכין שאלה: "מפני מה נבחר משה רבנו שהיה כבר פה וכי בר לשון, להיות רועם ומנהיגם של ישראל, להוציאם מארץ מצרים ולהוליכם לארץ יש"ראל? הרי בתור מנהיג מדיני היה עליו להיות בדברים עם מלך מצרים, עם שרי המלוכה, ואחד התנאים ההכרחיים בהנהגה מדינית הוא להיות בעל לשון, להשפיע בכוח הדיבור" (עמ' 111). כשהבחין שהבעת פניו של הברון שתחילה היתה מסויגת התרככה מעט, המשיך ואמר שגם בקשתו שלו מהוססת ומגומגמת כי מטרתו לחזק את נשמת העם האומלל שחי כבר אלפיים שנה מחוץ לארצו וקשה יהיה ליצור בו חיים חדשים, למרות שזה הכרחי. בהמשך לאותה פגישה הסכים הברון לסייע בהקמת יישוב אם ייסדוהו עובדי אדמה שומרי מצוות שיתתו בה חיים עצמאיים על עבודת אדמה ולא ימשיכו לעסוק בפרנסות אוויר. לאחר בדיקות ומיונים בחרו הרב ואנשיו עשרה עובדי אדמה שומרי מצוות מהעיריה פבלובקה בפלך ווהלין (כיום לב אזור הקר"בות רוסייה-אוקראינה), ונחתם אתם הסכם על אופן הסיוע, וזכויותיהם וחובותיהם. כך הוקמה (1883) מושבת הברון הראשונה עקרון, שלי"מים הוחלף שמה ל"מזכרת בתיה" על-שם אמו של הברון. האיכרים עמדו בהסכם למי"רות קשיי ההתאקלמות והבראשיות, הכי"רו סוגי קרקע והטיפול בהם, ידעו להתמודד בקשיי האקלים, הקפידו לשמור תורה ומצוות והחלו לפתח את האזור למרות שהיה שונה בתכלית מסביבת מגוריהם בוהלין. איכרי המושבות שהוקמו בארץ בשנות השמונים והתשעים של המאה ה-19 סבי"לו מהגבלות המשל העותמאני, ממחסור,

מה הסיבה שדמותו של הרב שמואל מוהליבר כמעט הודחקה מהזיכרון הלאומי

רות בקי קולודני

הרב שמואל מוהליבר: ברית האהבה והשלום – כתבים על ציונות, חינוך, מחשבה ומעשה, ערך אברהם מוניץ, מבוא: אחיעזר ארקין, הוצאת "מגיד" ו"ציוני דרך", 2024, 452 עמודים

תוך כדי מלחמת "חרבות ברזל" ראה אור הספר "ברית אהבה ושלום" ובו כתבים של הרב שמואל מוהליבר שנאספו מתוך איגרות, עיתוני המאה ה-19 ומחקרים ישנים. העורך אברהם מוניץ, פסיכולוג קליני במקצועו, קיבל את העותק הראשון כששירת במילואים ברצועת עזה. למרות שרבה היתה השפעתו של הרב מוהליבר על בניידודו והדורות הבאים, דמו"תו כמעט הודחקה מהזיכרון הלאומי משום שייצג שני תחומים מנוגדים: הוא היה רב ופוסק הלכה בקהילות חשובות וגם ממנהיגי"הבולטים של תנועת "חיבת ציון". הוא היה בין הרבנים האורתודוקסים היחידים שתמ"כו בתנועה הציונית, ומצד אחר השפיע על מנהיגים חילוניים למנוע פגיעה בדת ועל אנשי הברון הירש שיסייעו לעליית יהודים לארץ במקום לארגנטינה.

הספר "ברית האהבה והשלום" ראה אור מכיוון שרוב כתביו של מוהליבר אבדו. כפי"עם הראשונה (1890) נאלץ לשרפם בעקבות הלשנה שלטונית הרוסי שאסר על פעילות לאומית של מיעוטים. לביתו בביאליסטוק הגיע באישון לילה אחד מפעילי "חיבת ציון", העירו משנתו, ויחדיו השלכנו חבילות חבי"לות מכתבים וכתבים הנוגעים לחיבת ציון אל התנור המוסק לאפיית חלה לשבת. לבי"התפקע והתכווץ בקרבי למראה אותיות הפור"חות מן הנייר הבער באש, אותיות שהיה בהן חומר יקר לתולדות תנועת התחייה ברא"שית יצירתה" (עמ' 49). בפעם השנייה (1906) הכתבים שהצטברו לאחר מותו והוכנו כבר לרפוס הושמדו בעת הפרעות בביאליסטוק. הרב שמואל מוהליבר הטיף בכתביו להי"תנער מאורחות חיי הגלות, לא לרמות את הגויים, לרכוש מקצוע, ללמוד את שפות העמים, להתגייס לצבא הרוסי ולא להשי"תמט, כי בלי חובות לא תהיינה גם זכויות. המבוא, הנמשך על-פני כשליש ספר, נכ"תב בידי אחיעזר ארקין מהמדרשה למורשת הציונות "ציוני דרך" במזכרת בתיה, גין לאחד הראשונים. לאחר המבוא הכולל נספחים רבים מפרט העורך אברהם מוניץ את רעיונותיו של מוהליבר לפי נושאים: "היראה וההשכלה", "המחשבה והמעשה", "היחס לגויים", "ענייני חינוך ותרבות" ועוד.

כפרק "אושר האדם" מוהליבר מרגיש את חשיבותה של עבודת כפיים: "מדוע זה מאסו בני עמנו בכל מלאכת יד? אבותינו הראשו"נים היו עובדי אדמה ורועי צאן, מגדולי חכמי התלמוד ז"ל היו בעלי מלאכות שונות, וכל זה לא האמיל על זוהר מעלתם, ונהפוך הוא, כי על חוכמתם הרבה נתוספה טהרת הלב ומנור"ת הנפש, ורק אנתנו כלפימה תכסה את פנינו